

A WOSINSKY MÓR MÚZEUM ÉVKÖNYVE
JAHRBUCH DES WOSINSKY MÓR MUSEUMS, SZEKSZÁRD
(UNGARN)

**A
WOSINSKY MÓR MÚZEUM
ÉVKÖNYVE
XXXVII.**

WOSINSKY MÓR MEGYEI MÚZEUM
SZEKSZÁRD, 2015

A WOSINSKY MÓR MÚZEUM ÉVKÖNYVE
JAHRBUCH DES WOSINSKY MÓR MUSEUMS, SZEKSZÁRD
(UNGARN)

SZERKESZTETTE

Gaál Zsuzsanna – K. Németh András

KÖNYVTERV

Erky-Nagy Tibor

BORÍTÓTERV

Frankné Sági Apollónia

Nemzeti Kulturális Alap

AZ ÉVKÖNYV MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA
Nemzeti Kulturális Alapprogram Igazgatósága

© Wosinsky Mór Megyei Múzeum

KIADJA

Wosinsky Mór Megyei Múzeum

ISSN 0865-5464

FELELŐS KIADÓ

Ódor János Gábor

NYOMDA

Kerényi Nyomdaipari Kiadó és Kereskedelmi Kft.

FELELŐS VEZETŐ

Kerényi Zoltán

TARTALOMJEGYZÉK

K. NÉMETH ANDRÁS

Vizek és vízgazdálkodás a középkori Tolna megyében III. Vízrajz 7

VIZI MÁRTA

Előzetes jelentés az ozorai várkastély kutatása során előkerült kályha leletanyagáról 41

SZABÓ GÉZA – HAJDU TAMÁS

Parasztpolgári fejlődés csírái a Duna mentén, Bölcské középkori temetői tükrében 79

GAÁL ATTILA

Tűzhelyek és kályhák maradványai a Szekszárd–palánki (Jeni Palánk) török várban és településen 145

BALÁZS KOVÁCS SÁNDOR

A régi Sárköz 217

MÁTÉ GÁBOR

Döbrököz szabadosai és a község benépesítése a Rákóczi-szabadságharc után 299

GAÁL ZSUZSANNA

Tagyosi Csapó Ida (1807–1856), egy reformkori nő portréja 313

LOVAS CSILLA

Adatok Garay Ákos pályaképéhez a népi témájú alkotásai és néprajzi munkássága kapcsán 351

KODOLÁNYI JUDIT

„ne bánd, hogy szód nem értik” – Babits Mihály és Illyés Gyula barátsága 373

V. KÁPOLNÁS MÁRIA

Fényképészek és műtermek Bonyhádön 1868–1948 393

FUKSZ MÁRTA

A bonyhádi Stoll mézeskalácsos dinasztia (1847–1946)..... 429

MÁTÉ GÁBOR

„búcsúról búcsúra hordozván és olvastatván a kontraktust”

Döbrököz szabadosai és a község benépesítése a Rákóczi-szabadságharc után¹

I. A „DÖBRÖKÖZI ESET” ÉS UTÓÉLETE

Kammerer Ernő regényes tudományos esszéi már a 19–20. század fordulóján ráirányították a figyelmet a török hódoltság alatt történt népmozgások és a rácok betelepedésének településtörténeti kérdéseire.² Legnagyobb hatású munkája kétségtelenül *A döbröközi eset* volt, ami a vármegyével szembekerült rácokon végbevitt 1699-es katonai exekúció³ történetét tárta fel.⁴ Mint ismeretes, a rácok elleni fellépés okát adózás alóli kibúvásuk, marharablásaik és a vármegyével szemben tanúsított tiszteletlenségük szolgáltatta, a rajtaütést a magyar őrségek katonái a török alatt megszokott hirtelenséggel és elrettentő erővel vitték végbe. A rácok, akik a törökök, majd I. Lipót pártfogását is élvezték, nemcsak Döbröközön és a hozzá hasonló erődökben laktak, hanem azok környékén is nagy számban éltek. A praesidiumok közelében már a 16. század végén vlach/rác dominancia alakult ki, számuk a tizenöt éves háború pusztítása után, a 17. század folyamán nőtt meg drasztikusan.⁵ A „*Rácországgá*”⁶ vált tolnai és kelet-somogyi területeket a török és a magyar is adóztatta. Az itt élő rácokat gyakorta prédálták és erővel hódoltatták a palotai, pápai, tihanyi, veszprémi hajdúk. Az egyre kedvezőtlenebb életfeltételek miatt az egykori magyar lakosok újratelepedésére vajmi kevés esély volt, ellentétben pl. a Tápió mentével, illetőleg a Kunság és a Jászság területével.⁷ A rácok jogi berendezkedése, vallása és életmódja a török alóli felszabadulást követően számos konfliktus forrása lett. A döbröközi események rámutattak „kegyvesztettségükre”, és felszínre tört az „*indomnita rác nemzettel*”⁸ szemben táplált, régre visszavezethető ellenszenv és bizalmatlanság. A döbröközi eset gazdasági és társadalmi struktúrák szakítópróbájaként is értelmezhető, népesedéstörténeti ér-

¹ A szerző a tanulmány készítése idején az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjában részesült (BO/00620/14/1).

² Munkásságáról: K. NÉMETH 2002.

³ vármegyei ítélet fegyveres erővel történő végrehajtása

⁴ KAMMERER 1909.

⁵ DÁVID 1982, 67–68; HEGEDÜS 1979, 14–59; HEGYI 1995, 190–205; HEGYI 2001, 1307–1310; HEGYI 2002, 31–34; K. NÉMETH 2015, 216–220; SZAKÁLY 1975, 260; SZAKÁLY 1993, 80–88.

⁶ HEGEDÜS 1979, 50–51.

⁷ Vö. KOCSIS 1979.

⁸ zabolátlan rác nép

telemben pedig egy új korszak nyitányaként. A település az esemény után nem néptelenedett el teljesen. 1703-ban Tolna vármegye conscriptorai 13 rác családfőt írtak össze, igaz, számuk elmaradt az exekúció előttitől.⁹ A városka elleni akciónak elrettentő hatása volt csak, nem számolta fel a rácok berendezkedésének alapjait. Helyzetük csak 1704 telén, kora tavaszán ingott meg, amikor a kuruc háború a Dél-Dunántúlra is áterjedt. A kurucok hírére a Dél-Dunántúl rác népessége elmenekült.¹⁰ A szabadságharc tartós katonai sikereket nem könyvelhetett el a Dunántúlon, népesedéstörténeti szempontból azonban rendkívül nagy hatása volt. A vármegyék és a földesurak a számukra megbízhatóbb magyar és német telepéseket részesítették előnyben, így Rácországból csakhamar Sváb Törökország (Schwäbische Türkei) lett. A hatalmas kiterjedésű dél-dunántúli Esterházy-birtokok, zömében az 1710-es években népesültek be újra, főként nyugat- és közép-dunántúli (Zala, Vas, Sopron, Veszprém megyei), illetőleg baranyai telepésekkel.¹¹ Jóllehet egyes települések, mint például Koppány, Pincehely és Tamási, Ozora már a szabadságharc előtt magyarrá lettek. Döbrököz újratelepítésének példája nemcsak a feljebb részletezett rác-magyar etnikumváltás miatt érdekes, hanem azért is, mert a fennmaradt iratokból a megszállás körülményei és az újrakezdés éveinek viszontagságai is kirajzolódnak.

A tanulmány a telepítési folyamat jobb megismerésének érdekében Döbrököz benépesítésével kapcsolatos forrásokat ad közre. Az iratok egy része eddig is ismert volt a szakma előtt, Kammerer Ernő, Polónyi Nóra, Szilágyi Mihály és Gelencsér Gyula is közölt belőlük rövid kivonatokat,¹² azonban részüket vagy egészüket eleddig nem publikálták. Az újratelepítés történetének talán legismertebb és legtöbbet hivatkozott mozzanata Cserénfai István és János tevékenysége, amiről a nagyobb társadalomtörténeti monográfiákban is olvashatunk.¹³ A következőkben az iratok legfőbb társadalomnéprajzi és településtörténeti tanulságait foglalom össze. Az adatok értékét növeli, hogy kevés olyan település van, amelynek első lakóiról ilyen körütekintően, három különböző forrásból is értesülhetünk, vagyis minden kétséget kizáróan megbizonyosodhatunk a beköltözők származása felől. Az iratokból feltárulkozik a telepítési mozgalomban fontos szerepet betöltő szabadosi intézmény lényege és feladata is.

II. DÖBRÖKÖZ SZABADOSAI ÉS A TELEPÍTÉS

Döbrököz telepítése a Rákóczi-szabadságharc lezárulása után, 1712-ben kezdődött. A telepítés irányítója a dombóvári Cserénfai István volt, aki nem sokkal az esemény előtt, 1703 és 1709 között érkezhetett Dombóvárra a Somogy megyei Cserénfáról.¹⁴ Az Esterházy Pál nádorral kötött kontraktusban (1. dokumentum) Cserénfai fél év alatt száz lakos „szállításának”, vagyis megtelepítésének merész tervét vállalta el. A szabados 1712. október 22-től 1715. május 22-ig, vagyis két és fél évig élvezte urának kegyeit. A dokumentum a szerződést 1710-re keltezi. Feltehetően a Rákóczi-szabadságharc miatt nem indulhatott meg 1712-nél korábban a település benépesülése. 1715. szeptember 25-én még mindig csak 27 gazdát írtak össze a vármegyei adóösszeírók, a vállaltakhoz képest lényegesen kevesebb jobbágy érkezett. Nem elhanyagolható szerepe volt ebben a Rákóczi-szabadságharc után kitört pestisjárványnak, melyről a döbröközieknek a földesúrhoz írt kérelmükből (4. dokumentum) értesülünk. A telepéseknek járó „három szabad esztendő” alatt elhunyt a török elleni harcokban elévülhetetlen érdemeket szerzett Esterházy Pál nádor, és Döbrököz új földesura Esterházy József lett, aki „rossz magaviselete” (2. dokumentum) miatt leváltotta a község első szabadosát.

⁹ MNL TML Ö. 262. 1703.

¹⁰ ANDRÁSFALVY 2011b, 288–289.

¹¹ SZILÁGYI 1983, 39–43.

¹² KAMMERER 1909; POLÓNYI 1966, 240; SZILÁGYI 1982, 40; GELENCSÉR 1992.

¹³ CSAPODI 1991, 349–360; VARGA J. 1969, 437.

¹⁴ MNL TML Ö. 262. 1703; Ö. 263. 1709. Származását itt jegyzi fel: MNL Est. Rep. 35. Fasc. X. no. 640. 1730.

A dokumentumból sajnos nem derül fény Cserénfai bűnére, már ha a be nem váltott ígéret mellett mást is elkövetett volna. Hogy leváltásának nemcsak a telepítés lassúsága lehetett az oka, arról egy 1720-as uradalmi összeírás kicsivel bővebben tájékoztat. E szerint Cserénfaiat „*némely helytelen, s nem az uraság hasznára, sőt inkább kárára vergált [szolgált], s az ő szabadosi kötelességéhez nem való cselekedetért*” váltotta le az új földesúr, szabadságát pedig „*cassálta*” (érvénytelenítette).¹⁵ Cserénfai Istvánt ezek után a falu jobbágyaként írták össze. Figyelemreméltó, hogy korábban is az volt, méghozzá a legtehetősebbek egyike. 1709-ben Dombóvár legnagyobb vetésterülettel és állattalománnyal (két ló, négy ökör) rendelkező gazdájaként, 1715-ben és 1718-ban pedig Döbrököz legtehetősebb embereként írták össze.¹⁶ István helyére testvéröccse, Cserénfai János lépett, aki bátyjához hasonló feltételekkel vállalta el a szabadoságot. A szállólevél fiúról fiúra szálló örökös szabadosgot garantált. A szabados mellé egy jobbágytelek is járt, hozzá tartozó szántófölddel, réttel, legeltetési joggal, 12 kapás szőlőterülettel, továbbá egy malomhellyel a községhez tartozó Szarvasd pusztán. A szabados a telepítés elvégzése mellett egyéb feladatokat is kapott. Köteles volt az uradalmi tiszttel parancsait teljesíteni és „*jószágunk dolgában, s mindenben*” az uradalom hasznára lenni. Azt gondolhatnánk, hogy ezzel a szabados a település vezetője is lett. Ez bizonyos értelemben igaz lehetett, azonban nem járt együtt a bírói tisztség megszerzésével. Sem Cserénfai István, sem János nevét nem találjuk a bíróságot viselők között a vármegyei adóívekben. A földesúr nem engedte át a maga részére rendszeresen megkövetelt szolgáltatások és javak egyikét sem. Sőt a szabados is köteles volt a kilenced megfizetésére. A szabados voltaképpen a földesúr meghosszabbított keze lehetett csak, aki nemcsak urának, hanem a dominium inspektorának, vagyis intézőtisztségének is engedelmességgel tartozott. A döbröközi szabados tehát személyében szabad (libertinus), státusában a földesúr és a tisztsége alatt álló, jobbágyi életmódot folytató gazdaember volt, aki a telekért és a telekkel járó földek műveléséért nem fizetett cenzust. Legnagyobb haszna a szarvasdi malom bevételeiből származhatott, ami után az uraságnak semmit sem adott.¹⁷ A közösségen belül azonban presztízszt és hatalmat szerzett. Erre engednek következtetni az 1730-es években lefolytatott határperek tanúvallomásai, ahol a szabados a döbröközi határ éber őreként tűnik fel. A Györgyivel határos szakaszon elhajtatta egy orozva szántó mágocsi jobbágy ökrét.¹⁸ Egy másik esetben a határ megváltoztatása céljából a csurgói határt jelző határköveket kiásatta és a Kaposba dobatta.¹⁹ Mindebből tanulságként az szűrhető le, hogy Cserénfai János nagy presztízzsel járó igazgatási, birtokrendészeti feladatokat látott el, melyek más birtokoknál jellemzően a tisztek feladatkörébe tartoztak. Szabadosi előjogai ugyanakkor korlátozottabbak voltak mint a középkorból ismert kenézi és soltési intézményben szavatolt előjogok, melyek alapján a libertinusok az általuk telepített falvak birtoklásából, haszonvételeiből, és irányításából is jobban kivették a részüket. Cserénfai István minden bizonnyal egy már meglévő szerződés alapján kötötte a kontraktust, talán épp a dombóvári szolgált mintaként. Érdekes megemlíteni, hogy a Jovancát megtelepítő attalai Tóth Gergely és más szabadosok is deklaráltan a döbröközi szabadoséhoz hasonló jogkört kaptak,²⁰ amely arra utal, hogy a döbröközi szabadosi előjogoknak egyfajta etalon szerepe lehetett az 1710-es évekbeli nagy népmozgások és telepítések során.

III. A TELEPESEK SZÁRMAZÁSA ÉS A KÖZSÉG BENÉPESEDÉSE

1766-ban Szűcs Márton 89 éves dombóvári lakostól részletes tanúvallomást vettek fel (6. dokumentum), melyben Döbrököz megtelepítésével kapcsolatban kérdezték. Minderre valószínűsíthetően

¹⁵ MERÉNYI 1905, 336.

¹⁶ MNL TML Ö. 263. 1709; Ö. 268. 1715; Ö. 275. 1718–19.

¹⁷ Ld. még: MERÉNYI 1905, 336.

¹⁸ MNL Est. P. 108. Rep. 92. f. 8. no. 296. b. 1730.

¹⁹ MNL BML IV. 1. f. 3. XX. 613. 1763.

²⁰ MNL Est. P. 108. Rep. 35. fasc. X. no. 624.

a küszöbön álló úrbéri rendezés miatt volt szükség. Szűcs felsorolta az első hullámban, Cserénfai István alatt, és a második hullámban, Cserénfai János alatt beköltözött telepeseket. Az irat egyik legnagyobb értéke, hogy rögzítette a telepések származási helyét, érkezésük idejét és leszármazóik nevét. A névsort és a későbbi lajstromokat böngészve feltűnő, hogy a telepések közül igen sokan Döbröközön maradtak, kevesen költöztek el, ami az ekkortájt benépesített falvakra általában nem volt jellemző.

Szűcs Márton szerint Döbröközt az első évben (1712) csak a szabados lakta. Mindez egybevág Varga J. János vélekedésével, aki szerint a 18. században telepített falvak esetében legelőször a szabados költözött a faluba.²¹ 1713-ban 10 családfő telepedett le, akiket Cserénfai János alatt további 19 telepes követett. A községbe érkezőknek a kontraktus értelmében 3 évig adómentesség járt. Nem örökös, hanem szerződéses (arendator) jobbágyságok lettek, ami számukra jóval kedvezőbb helyzetet szavatolt. A legnagyobb könnyebbség az volt, hogy megtarthatták szabad költözési jogukat és egyetlen napot sem kellett robotolniuk. A cenzust, vagyis a pénzbeli adó fizetését azonban nem kerülhették el. A három szabad esztendő letelte után a hatökrű gazdák évente két rénes forint,²² a négyökrűek egy tallér, a kétökrűek egy forint, a marhátlanak fél tallér cenzust fizettek.

Az 1766-os dokumentum (6. dokumentum) a vármegyei adóösszeírások alapján hitelesnek tűnik, azonban egy 1730-as conscriptioban sem Cserénfai István érkezési dátuma, sem a többi szerződéses jobbágyság érkezési ideje nem egyezik a Szűcs Márton által elmondottakkal. Ennek oka vagy egy újabb szerződés megkötése volt, vagy az érkezési idő valamely – közelebbről nem ismert – okból történő megmásítása, letagadása volt, ami nem ismeretlen jelenség a telepítéstörténettel foglalkozó szakirodalom számára.²³

A telepési titulus „transferálásában”, vagyis átörökítésében érdekes mozzanat az is, hogy az idősebb Cserénfai fivér a község „szálló levelét” (vagyis a telepítési kontraktust) nem tudni milyen okból kifolyólag Esterházy Józsefnél hagyta. A falu lakói kérték földesurukat (3. dokumentum), hogy szolgáltatassa vissza a szálló, egyszersmind „szabad levelet”, mivel e nélkül a letelepedni szándékozók számára nincs mit felmutatniuk, ami veszélybe sodorja az egész telepítést. Iratuk „elvesztése” egyébiránt a dombóvári lakosoknak is fejtörést okozott. Ők Egri László halálakor kerültek bonyodalomba, mivel a tiszt halála előtt az iratot Kismartonba vitte és az nem került vissza. Levelükben az új inspektortól, Nagy Gáspártól kérték kontraktusuk visszaszolgáltatását.²⁴ Ezekből az adatokból érzékelhető, hogy a hivatalos papír felmutatása még az írást nem ismerő telepéseknek – mint amilyenek az 5. dokumentumban szereplő dombóvári esküdtek – is garanciát jelentett jövőjükre nézve. A később egyre gyakoribbá váló úrbéri panaszok alapján állíthatjuk, hogy a parasztnak minden okuk megvolt az óvatosságra.²⁵ Már a megtelepítés utáni években problémák merülnek fel a tiszt ténykedésével kapcsolatban (4. dokumentum).

Szűcs Márton tanúvallomása rendkívül sokat elmond a toborzás körülményeiről. Cserénfai István maga járta a környék falvait és búcsúit, kezében a telepítési szerződéssel: „szabadossága alatt mintegy harminc házig szállított, s hívogatott össze faluról falura, és bucsuról bucsura hordozván s olvastatván a contractust”. A visszaemlékezésben szereplő 30 személyből 17 (57%) baranyai (mecseki és hegyháti), 7 (23%) somogyi (főként Kapos melléki) származású, 4 pedig (13%) zalai, főként a lenti uradalomból származó volt, mely szintén a herceg Esterházy család birtoka volt. Cserénfai tehát elsődlegesen a környéken nézett telepések után. Elsősorban a kontinuos népességgel rendelkező mecseki, hegyháti magyar településeket járhatta végig, ahonnan a telepések zöme érkezett. Nem lepődhetünk meg azon, hogy a pusztát vonzotta a környékbeliakat, hiszen földje sokkal termé-

²¹ VARGA J. 1969, 436.

²² Más néven rajnai forint, értéke 60 krajcár, azaz 120 dénár volt.

²³ ANDRÁSFALVY 2011a, 268.

²⁴ MNL Est. P 108. Rep. 35. fasc. X. no. 641. é. n.

²⁵ MNL Est. P 108. Rep. 35. fasc. X. no. 659. 1743.

kenyebb, mint a Kapostól délre húzódó falvak határa. Természetesen a kontraktusban foglalt kedvezmények legalább olyan fontosak lehettek, amire a 3. és a 4. dokumentum is felhívja a figyelmet. 1730-ban Döbröközön már 116 gazdát írtak össze, a település a dombóvári dominium legnépesebb településévé vált. A később beköltözők között már szép számmal találunk távolabbi megyékből érkezőket, de az 1730-as összeírás is a baranyai származásúak dominanciáját mutatja. 42 személy (36,2%) a mecseki, hegyháti falvakból, 25 (21,6%) Zalából, 10 (8,6%) Vasból került Döbröközre. Őket a Somogyból (7 – 6%), a Fejérből (6 – 5,2%) és Horvátországból (5 – 4,3%) származók követték. A felsoroltakon kívül 20 főt tett ki az egyéb vármegyéből érkezők száma, a telepesek között egyetlen tolnai volt csak. Döbrököz újraneépését egészében véve a mecseki, somogyi és zalai nép-terület határozta meg. A mecseki falvak lakói nemcsak itt, hanem más esetekben is igen aktívnak mutatkoztak. Jelentékeny szerepet tölthettek be Attala, Dombóvár, Mágocs, Alsómocsolád, Györe, Kisvejke megtelepítésében, mely községeket részben vagy egészében szintén mecseki kirajzásként tarthatunk számon. Kisebb számban Nyugat-Tolna más településeire is kerültek, például Jovancára (a mai Gyulaj része) és Pincehelyre is. Mindez rámutat arra, hogy a hegyekben élő magyarság nemcsak „átvészelte” a török hódoltság időszakát,²⁶ de demográfiaileg elég erősnek bizonyult arra, hogy a „népesedési vákuumot” előidéző Rákóczi-szabadságharc után telepes csoportokat bocsásson ki.

MELLÉKLETEK²⁷

1. Döbrököziek szerződése földesurukkal²⁸

1710 Contractus Döbrökesiensis, cum Principibus Paulo Et Josepho Eszterhazy initus de Anno 1710 et 1715 in paribus²⁹

Isten kegyelméből szentséges római imperiumbéli *herceg Galantay Esteras Páll Fraknó* várának örökös gróf ura, *Magyarország* palatinusa,³⁰ kunok és jászok bírása, aranygyapjas vitéz, nemes *Soprony, Mosony, Pest, Pilis* és *Sold* vármegyéknek főispánja, császár és koronás király urunk őfelsége titkos tanácsa, komornyikja, *Magyarország Duna* túlsó részeinek, s *hegyaljai* végházainak főgenerálisa, s *Magyarországban* helytartója; Adjuk tudtára mindenkinek akiknek illik, hogy megjelenvén előttünk most *Dombóvár*ott lakó *Cserenfa István* alázatosan kért bennünket, hogy ezen elmúlt háborúban elpusztult nemes *Tolna vármegyében* situált *Döbrököz* nevű városunkat engednénk bizonyos okok alatt meg szállítani,³¹ assecurálván³² arról is bennünket, hogy jövő húsvétig száz lakosokat fog említett városunkra szállítani, *successu temporis*³³ pedig többeket is. Melynek is alázatos kérését kegyelmesen meg hallgatván, először is magának, mint első megszállónak engedtünk azon *döbröközi* városunkban fiúról fiúra való örökös szabadságot egy sessióval,³⁴ s azon egy sessióhoz

²⁶ lásd: Andrásfalvy 2011c, 297–298.

²⁷ A szöveggondozásnál Molnár Antal alapelveit követtem (MOLNÁR 2006, 85–86). A hely- és személynevek eredeti írásmódját minden esetben megtartottam, néhány esetben a nyelvjárási jellegzetességeket magukban hordozó szavakat (hely ~ hel, kell ~ köll) a szövegben hagytam. Molnár alapelveitől a helynév toldalékolás helyi formái (pl. Vásnokru), régies birtokos- (pl. maradékik), létige- (pl. vala, léssen) és főnévragozási (pl. életvel) alakok esetében tértem el, hogy a kor némely nyelvi sajátága érzékelhető legyen. A latin részek fordításában T. Papp Zsófiának tartozom köszönettel.

²⁸ MNL Est. P 108. Rep. 35. fasc: P. no. 361.

²⁹ Döbröközi szerződés az 1710. évből, mely Eszterházy Pál és József herceggel kötött és ennek 1715-ös másolata.

³⁰ nádora

³¹ megtelepíteni, telepesekkel benépesíteni

³² biztosítván

³³ idő múltával

³⁴ jobbágytelek

tartozandó szántóföldekkel, rétekkal, pascuatiókkal,³⁵ úgy egy tizenkét ember kapálló³⁶ szőlővel, nem különben *Sarvasdy* pusztánkon³⁷ lévő egy csurgó malom helünkkel együtt.

Másodszor engedtünk azon városunkra szállandó lakosoknak a dato presentium³⁸ három esztendeig való szabadságot, úgyhogy azon három esztendő alatt semminemű pénzbeli censussal³⁹ ne tartozzanak, nem értvén ide, a mindenekből járandó kilencedet, s a sörtés marhákból proveniálendő⁴⁰ tizedet, mellyel azon három esztendő alatt is tartoznak. Az három szabad esztendő eltelvén minden hatókrú gazda tartozzék annuatim⁴¹ számunkra két rénes forintokkal, négyökrú egy tallérral, kétökrú egy forinttal, marhátalan pedig fél tallérral.

Harmadszor a minemű két malomheleink ugyan ott *döbröközi* határban a *Kapos* vizén vannak, azokat megépíteni engedjük, oly okkal, hogy megépítésében most először az oda való tisztünk semmiben, hanem azután kövekben, és malomhoz tartozandó vasaknak felében concurrállyon;⁴² Azon malmoknak, mindkettőnek fele jövedelme számunkra leszen, felét pedig engedjük a lakosoknak.

Negyedszer a mészárszék egész esztendő által számunkra leszen. A korcsma pedig Szent György naptól fogva Szent Mihál napig számunkra, Szent Mihál naptól fogva pedig Szent György napig a lakosok számára folytattassék.

Ötödször, minthogy határa igen kicsiny applicáltuk⁴³ azon városunkhoz ugyan nemes *Tolna* vármegyében lévő négy örökös pusztáinkat, úgymint *Kölesdet*,⁴⁴ *Körösmént*,⁴⁵ *Sitföt*⁴⁶ és *Gattyát*,⁴⁷ amelyeket minddennemű fructusiban szabadon usualhassanak⁴⁸ tartozván mind azon által minddennemű őszi és tavaszi vetésekből, borokból, méhekből, s egy szóval valamiből kilenced szokott járni, a kilencedet számunkra megadni, a sörtés marhákból pedig a tizedet, ahol pedig a kilenced és tized ki nem telik az urbárium szerint való censust ahelyett tenni. Ugyanott a város mellett tartozni fognak hidat a *Kapos* vizén által tartani, ahol a vám számunkra leszen, csak az idő alatt is, míg azon híd el készülhet, tartozni fognak a *dombovari* hídban tíz ölnyit minden esztendőben építeni és tartani, azonban ad instantaneam necessitatem⁴⁹ tisztünk alá olykor kocsit adni.

Hatodszor a szabados említett *Cserenfay István* pediglen tisztünk parancsolatjára, hogy jószágunk dolgában, s mindenben hasznunkra fáradozni, ha quo casu pediglen sokszor említett szabados előttünk tett ígéretének azon városunk megszállítása dolgában eleget nem tenne, tehát eo ipso szabadságától priváltatni fog.⁵⁰ Melynek nagyobb bizonyására, és erejére subscriptiónk⁵¹ és pöcsétünk alatt költ levelünket adtuk.

Datum in arce nostra *Lakempakensi* die vigesima secunda mense octobris anno Domini millesimo septingentesimo decimo⁵²

Paulus Esteras manu propria L. S.⁵³

³⁵ legelőkkal

³⁶ kapás szőlővel

³⁷ Szarvasd

³⁸ a mostani dátumtól

³⁹ háztartások után járandó, földesúrnak fizetendő pénzdó

⁴⁰ jövedelemként származandó

⁴¹ évenként

⁴² kellően gondoskodjon

⁴³ hozzáadtuk

⁴⁴ Kölesd középkori falu.

⁴⁵ Körösmén középkori falu.

⁴⁶ Sitfő, Zsidfő középkori falu.

⁴⁷ Gátja

⁴⁸ minden hasznát szabadon vegyék

⁴⁹ a következő (leendő) szükségeknek megfelelően

⁵⁰ magától értetődően szabadságától megfosztatik

⁵¹ aláírásunk

⁵² Kiadatott a mi városunkban, Lakompakon az Úr 1710-ik évében, október 22-én.

⁵³ saját kezűleg

2. Cserénfai István szabadosi titulusának elvétele, Cserénfai János szabadossá nyilvánítása⁵⁴

Anno 1715 Die 27 Mense May: Hozzánk jöven nemes *Tolna* vármegyében situált⁵⁵ *Döbrököz* nevű városunk lakosa *Cserenfay* János, ugyan belül írt *Cserenfay Istvánnak* egy testvér öccse; esedezvén alázatos instantiájával,⁵⁶ hogy mivel maga rossz viseléséért a bátyját, *Cserenfay Istvánt* szabados-ságából /: melyben ezen levélnek erejével közel harmadfél esztendeig⁵⁷ vala :/ le tettük,⁵⁸ s egészen cassáltuk⁵⁹ magát, per consequens⁶⁰ e levélben feljegyzett successorit⁶¹ is ezen belül írt szabadságot neki *Cserenfay* Jánosnak, s fiainak engednénk, s abban megtartanánk, s tisztjeink által meg is tartatnánk. Efféle alázatos kérését mi is kegyelmes tekintetben vévén, belül annotált⁶² *Cserenfay István* ugyan testvér bátyja helyett ő tett *Cserenfay* János, s Isten kegyelméből szülendő fiainak fiait vigore presentium⁶³ fel szabadítjuk, s minden bátyjának engedve volt fundust,⁶⁴ s ezen levél által adott szabadságot őrá, *Cserenfay* Jánosra, s fiainak fiaira örökösen transferálunk;⁶⁵ mely szabadságában kívánjuk is megtartani, s tiszteink által e levél mellett megtartatni is. Ellenben ő, *Cserenfay* János, s successori⁶⁶ is, minden belül írt punctumok observatiójára⁶⁷ valamelyekkel bátyja, *Cserenfay István* kötelezve volt köteleztetik, s presentibus obligáltatik.⁶⁸ Tudva légyen pedig mindeneknél, hogy az belül írt, s futuro mense 8bri [octobri] currentis Anni⁶⁹ most ki telendő szabad három esztendőök ezzel meg nem újíttatnak, hanem in suo cursu⁷⁰ maradnak, úgymint ab Anno 1712 Die 22 Men[is] 8bris [octobris] ad annum superius scriptum 1715 22dum itidem octobris.⁷¹ Kinek nagyobb bizonyosságára, s erejére subscriptiónk, és pecsétünk alatt adtuk ezen originalis⁷² s általunk indorsált⁷³ levelet, gyakorlott *Cserenfay* Jánosnak, szabadosunknak tulajdon kezeiben.

Actum Viennæ Austriæ die Anno ut Supra

Groff Esterás Joseff manu propria

Præsentia paria cum suo originali comportata eidem per omnia conformia Testor (...) die 5 Juny anno 1734.

Josephus Perczél JCottus [Incltyi Comitatus] Tolnensis Juratus notarius mpia⁷⁴

⁵⁴ MNL Est. P 108. Rep. 35. no. 361.

⁵⁵ fekvő

⁵⁶ kérelmével

⁵⁷ két és fél évig

⁵⁸ leváltottuk

⁵⁹ érvénytelenítettük

⁶⁰ ennek következtében

⁶¹ utódait

⁶² feljegyzett

⁶³ a jelen oklevél erejével

⁶⁴ jobbágytelket

⁶⁵ átviszünk

⁶⁶ utódai

⁶⁷ pontok betartására

⁶⁸ jelen oklevél által köteleztetik

⁶⁹ folyó év elkövetkező október hónapjában

⁷⁰ maguk folyamatában

⁷¹ az 1712. év október 22-étől a fent írt 1715. évnek ugyancsak október hónapja 22-éig

⁷² eredeti

⁷³ hátíratall ellátott

⁷⁴ Kiadatott az ausztriai Bécsben a fenti napon és évben Eszterházy József gróf sk.

Tanúsítom és vallom, hogy a jelen másolat az eredetijével egybevetett és azzal mindenben megegyezőnek találtatott. 1734. június 5. Perczel József nemes Tolna vármegye esküdt jegyzője sk.

3. Döbröközi lakosok memorialis levele⁷⁵

A méltóságos fraknoi gróf ifjabbik *Eszterhás Joseph*nek nekünk jó kegyelmes urunkhoz, őnagyságához nyújtandó.

Döbrököziek szabad levelüket vissza kívánják

Alázatos memoriálisunk

Méltóságos gróf nekünk jó kegyelmes urunk

Az elmúlt nyáron, amidőn akkori szabadosunk *Cserényfaj István* nagyságodnál *Sopronyban* fönt lett volna mindnyájunknak akarata, s elméje ellen, csak maga indulatából, néhai boldog emlékeztű méltóságos herceg magyarországi palatinus kegyelmes urunktól, őhercegségétől kegyelmesen kiadott szállólevelünket nagyságodnak visszaadta, s oda hagyta, az egész helység gyarapodásának nagy hátra maradásával, s nagyságodnak is nagy kárával, minthogy most már nem tudván semmi bizonyost mutatnunk, akinek hozzánk szándéka lett volna is, nem jön. Kérjük ezért alázatosan nagyságodat, hogy mind maga jövődöbéli hasznának szaporodását, s mind a mi gyarapodásinkat inkább /: mint sem azon emberének akaratunk ellen cselekedetét ./ tekintvén azon ő hercegségétől egyszer kegyelmesen kiadott igazságunkat, megerősíteni, s visszaküldeni kegyelmesen méltóztassék. Mely nagyságod kegyelmességét ezután onnan engedelmességgel meghálálni el nem mulasztjuk, kívánván Isten ő szent fölsége boldog hosszú életvel áldja meg nagyságodat, s maradunk kegyelmes urunknak nagyságodnak

Feje hajtott alázatos szegény emberei szolgálai *döbröközi* lakosok közönségesen

4. Döbröközi lakosok kérelme a szabadságlevél (szerződés) megerősítése iránt⁷⁶

1714. 2a 8bris

Instantia *Döbrököziensium Incolarum in eo Supplicantium*, ut libertates ipsorum per pie defunctum *Principem Paulum Eszterházy* ipsis datae confirmentur⁷⁷

A méltóságos galántai gróf *Eszterházy József* /:titulus:/ urunkhoz őnagyságához ez alázatos memoriálisunk, mint nagy kegyelmes földesurunkhoz őnagyságához

intuitu benigne ipsis extradatandi contractus⁷⁸

a belől írt *döbröközi* városbéli lakosoké

Méltóságos gróf nagy kegyelmes urunk

Alázatosan folyamodunk a méltóságos gróf földesurunkhoz ez alázatos memoriálisunkkal és ügyünket nagyságod eleibe terjeszteni kénytelenítettünk. Méltóságos gróf úr az elmúlt 1712. esztendőben nagyságod Istenben üdvözült ura atyja boldog emlékeztű nagyméltóságú palatinus urunk ő hercegsége oly szabad pátenslevelet adott, hogy akik meg szállják ezen *döbröközi* nagyságod városát három esztendeig szabadsága legyen az olyatén megszálló gazdának, amit hogy ekkoráig *Cserényfaj*

⁷⁵ MNL Est. P 108. Rep. 35. fasc: P. no. 362.

⁷⁶ MNL Est. P 108. Rep. 35. fasc: P. no. 363.

⁷⁷ 1714. október 2-án. A döbröközi lakosok kérelme, akik az iránt könyörögnek, hogy a ő szabadságuk, melyet nekik a kegyesen elhunyt Eszterházy Pál herceg adott, megerősíttessék.

⁷⁸ nekik kegyesen kiadandó szerződés iránt

István nagyságod szabadosa több lakossal szállította volna meg, ha az nagy hatalmú Úr Isten a nagy mirigy halál miatt engedte volna, mind azon által ugyan már is negyven gazda ember tett az idén vetést, és télre többen is fognak készülni, ha csak látják és teljes bizodalmuk lehet az olyatén megszálló gazdáknak abban, hogy méltóságos gróf úr nagyságod is abban az igazságban szabadossal együtt megtartani méltóztatik, mint Istenben üdvözült méltóságos palatinus urunk kiadott levele tartja, mert kegyelmes úr, ha csak abban az igazságban meg nem tartatunk, ki-ki amikor meg száll, attól számlálván az olyan megszállónak idejét lehetetlenség, hogy mi is, akik már meg szállottunk, állandóan meg maradhassunk, mivel máris a mely kevés kölesbéli vetést tettünk azt is a mostani nagyságod tisztje meg akarja dézsmálni, a szabados tett vetés gabonájából is ki venni szándékozik a dézsmát; kihez képest nagy alázatosan folyamodván kérjük méltóságos gróf úr nagyságot méltóztassék annyi gratiával⁷⁹ hozzánk lenni, hogy azon pátenslevelünk mellett a 3 szabad esztendőben megtartván bennünket nagyságod és azon Istenben üdvözült méltóságos palatinus urunk őhercegsége kiadott kegyes patens levelét confirmálni és meg erősíteni méltóztassék nagyságod, mert más-ként lehetetlen megmaradnunk, el köll szélednünk. Hasznosb lészen méltóságos gróf úr nagyságodnak, ha a 3 szabad esztendőt fölül haladjuk azután esztendőnként a proveniálando⁸⁰ jövedelmet szedni nagyságod, hogy nem mint pusztán álljon olyan városa nagyságodnak és semmi hasznát ne vehesse: mely iránt a nagyságod kegyelmes gratiáját, s resolútióját⁸¹ el várjuk nagy alázatossággal, hogy tudhassuk magunkat naponként mihez alkalmaztatnunk; kívánjuk is csekély tehetségünkkel meghálálnunk szolgálunk abbéli hozzánk mutatandó kegyelmes gratiáját és resolútióját a

méltóságos gróf úrnak
nagyságodnak

5. Dombóvári esküdtek bizonyságlevele Döbrököz megszállásáról⁸²

1714. 2da 8bris [octobris]

[Testimoniales]

quia Recognitionales abintus Denominatorum Incolarum *Dombovariensium* Super eo datae quod ii *Döbrököz* incolatum assumpserunt nro [numero] 40 omnes sua jumenta habuerint ... [et] 12 arastris araverint⁸³

Mi, alul meg írt *dombóvári* esküdtek, bírák és lakosok, adjuk bizonyságul és levelünknek rendin is és valljuk hitünk szerint, hogy amidőn ennek előtte 1712. esztendőben *döbrökeszi* várost, mely is ebben az elmúlt háborúban elpusztult, a méltóságos urunk kegyelmes engedelmeiből akarván megszállani bizonyos lakosokkal *Cserinfai István*, akadályá és oka őkegyelmének említett *Cserinfai István*nak és lévén, hogy abban az esztendőben, melyben a méltóságos urunk cir[cul]ationalis levele⁸⁴ datáltatott, a mérges pestis felettébb is rajtunk regnált, az ország hídjá náluk lévén, a vármegye is tilalmazta az utasokat, által jönni és menni, azután való és következő esztendőn meg szállította negyven számú házas emberekkel, olyanokkal, kiknek is mind volt vonósmarhájuk, somma szerint 12 ekével szántottak, kiről adtuk bizonyságul ez levelünket, pöcsétünk nem lévén kezünk kereszt

⁷⁹ kegyelemmel

⁸⁰ származó

⁸¹ kegyességét és engedelmeit

⁸² MNL Est. P 108. Rep. 35. fasc. P. no. 364.

⁸³ 1714. október 2. Az alul megnevezett dombóvári lakosok bizonyságlevele azaz elismerő levele arról, hogy ők befogadtak döbröközi lakosnak 40 személyt, ezeknek mind saját vonósmarhájuk volt és 12 ekével szántottak.

⁸⁴ körlevél

vonásával megerősítettük datu *Dombóvár* die 7 8bris [octobris] 1714.

Esküdt *Korbacs Gergel* +
Esküdt *Csismazia György* +
Buda Janos Esküdt +
Bíró *Nemet Janos* +

6. Tanúvallomás Döbrököz első lakóiról⁸⁵

Inquisitio (...) per iudicium [judicem nobilium] et jurassorem *comitatus Tolnensis* super eo peracta qualesnam subditi et cujus facultate se in oppido *Döbrököz* illocaverunt.⁸⁶

Anno 1766 Mensis 9bris [novembris] in *Oppido Ozora* J [Inclyti] *comitatui Tolnensi* adjacenti per nos infrascriptos (...) Inquisitio terrae (?) modo et ordine sequentibus.⁸⁷

De eo Utrum⁸⁸

1-mo vallja meg a tanú letett hite után, ha tudja-e és honnan, hogy ezen tekintetes nemes *Tolna* vármegyében helyezettett *Döbrököz* nevű és nagy magyarországi *Eszterházy* hercegi házhoz tartozandó mezőváros mely esztendőben, ki által és mely módon szállíttatott meg, avagy netalán a lakosok maguk indulatjukból szállításnak híret hallván odajöttek? Első esztendőben hányan voltak az új lakosok? Honnan jöttek? Kiknek neveztettek? Megmaradtak-e állandóul, élnek-e valakik azok közül, vagy azoknak vannak-e mostanság maradékik, hányan, s kik azok? S minemű szabadságban voltak azok az első lakosok, minemű pusztákat vagy más haszonvételeket, úgymint mészárszéket, korcsmát, vagy malmot bírtak-e, minemű javaikból adtak kilencedet vagy tizedet?

2-do A *dombóvári* gáton és hidakon tettek-e valami munkát *döbrököziek*? Mikor? Mennyit? Hány esztendeig? S mit tud *Cserénfai Istvány* és *János* felől a tanú? Beszélje el.

Testis Providus *Martinus Szűcs* incola, *oppidi Dombóvár* annorum circiter 89 adjuratus examinatus fassus est⁸⁹

Ad 1-um *Döbrököz*nek megszállítása idejében szabados *Cserénfai Istvány* csak egyedül maga lakott *Döbrököz*ön egy esztendeig. Ezután következett 1713-dik esztendőben szállottak hozzája *Vadász György*, mostani *Vadász Mártonnak* atyja, és *Balassa Máté Szalacskárul* ősszel, ekkor *Cserénfai István* a szabadosságot nem sokáig viselvén, mind azon által szabadossága alatt mintegy harminc házig szállított, s hívogatott össze falurul falura, és bucsurul bucsura hordozván s olvastatván a contractust és így *Cserénfai Istvány* után csak hamar *János* tétetett szabadossá, akinek is keze alatt minden felől jöven az emberek *Döbrököz*t megszállották. Hanem ugyancsak *Cserénfai Istvány* szabados idejében azokon kívül, akik följebb nevezve vannak 1713-dik esztendőben tavasszal jöttek szállóul *Gyenei János* mostani *Gergő*nek az atyja *Pulyábul*, *Szili Páll Szili Gergő*nek bátyja *Jágonak*ul, *Hencz Péter* mostani *Hencz János* atyja *Bános*ul, *Vicze János*, aki most is él *Székről* nemes

⁸⁵ MNL Est. P 108. Rep. 35. fasc: P. no. 70.

⁸⁶ Tolna vármegye szolgabírája és esküdtje által végrehajtott kihallgatás annak ügyében, hogy miféle alattvalók (értsd: az uradalomnak mely falvából való alattvalói) és kinek a segítségével települtek át *Döbrököz* mezővárosba.

⁸⁷ 1766. november havában, nemes Tolna vármegyében fekvő *Ozora* mezővárosban általunk, a belül írtak által végrehajtott kihallgatás a földről, a következő módon és rend szerint.

⁸⁸ arról, vajon? (kérdőpontok)

⁸⁹ Tanú, a körültekintő (vagy tiszteletre méltó) Szűcs Márton, *Dombóvár* mezőváros lakosa, kb. 89 éves, miután megeskették és kivizsgáltatták, vallotta.

*Baranya vármegyéből, Ugron György mostani Jánosnak atyja Mánfárul, Kúvágo András mostani Jánosnak atyja Szöllősről nemes Baranya Vármegyéből, Szél András mostani Szél Andrásnak atyja Baligetről,*⁹⁰ ezek után mintegy három esztendőök elfolyása alatt *Cserénfai János* szabados lévén jöttek szállóul úgymint most is élő *Hetesy Péter* őhercegsége *Vásáros Dombai* jobbágya *Panta János* Nagyági jobbágy, *Fata Mihály Lendvay Dominiumbul*, aki is mintegy 20 esztendeig jobbágyi kötelességet viselt, most árendás, *Tóth Varga János* most élő *Varga Jánosnak* atyja, *Kovácsszenábul, Kanizsai János* élő *Kanizsai Jánosnak* atyja *Horváth Országh* felül, *Konya Péter* aki most is él *Szakál*ról, nemes *Baranya vármegyéből, Fekete János* most élő *Jánosnak* atyja *Szalacskárul, nemes Somogy vármegyéből, Juhász János* mostani *Juhász Jánosnak* atyja *Csomábul* nemes *Somogy vármegyéből, Kanász János* ugyan *Jánosnak* aki ki most *Topolyán* nemes *Bács vármegyében* lakik atyja *Lendvai Dominiumbul Szent Györgyi Páll Szent Györgyről Baranya vármegyéből, Somogyi Mihály* ex *Igal* cujus filius miliciæ nomen dedit,⁹¹ *Rácz György* most élő *Mihálynak* atyja *Székről N. Baranya vármegyéből, Gondos János* mostani *Joseffnek* atyja *Aparrul* ezen *Tolna vármegyéből, Csizmazia Ferenc, Ferencznek* atyja, *Szent Györgyről* nemes *Baranya vármegyéből, Komlai Gergől, Komlai Istvánnak* atyja *Komlorul* nemes *Baranya vármegyéből, Hencz Péter* uti scriptum frater ipssius⁹² *Joannes Hencz, Pető Istvány* most élő *Istvánnak* atyja *Lendvárul, Antal Istvány* most élő *Istvánnak* atyja *Egyházbérről* nemes *Baranya vármegyéből, Boczor Istvány* most élő *Boczor Pálnak* atyja nemes *Zala vármegyéből* ezen kívül több régiekről nem emlékezik, hanem hogy *Pora Máté* ezelőtt mint egy 25. esztendőökkel *Vasasul* nemes *Baranya vármegyéből* szakadott *Dőbröközre* jól tudja és, hogy szabad esztendeik is voltak annyiból, hogy csak árendát nem fizettek, de a kilencedet a bárányokból, gidákból, méhekből és termésből kiadták, akik pedig utóbb szállottak szabad esztendeik egy sem volt tapasztalta megszállásuk idejétől fogva bírtak négy pusztákat, úgymint *Sűtfőt, Kőlesdet, Gattyát* és *Görccsmint*. A mézárszéket pediglen mindenkor a méltóságos uraság bírta, hanem fél esztendeig a korcsma a városé volt.

Ad 2-um A *Dombovári* hidat, hogy a vízen fölül való helységek az uraság rendelkezéséből által csinálni segítették, ekkor volt, hogy *Dőbrököziek* is egyszer concurráltak,⁹³ de hány ölet csináltak nem tudja, azután a maguk gátjait és malmát építették, de a gáton vám soha sem volt. *Cserénfai Istvány* és *János* szabadosok felül egyebet nem tud, hanem hogy *Istvány* letétetett, *János* kevés idő múlva helyében állíttatott.

Super quibus presentes nostras damus literas testimoniales anno dicto et loco quibus supra⁹⁴

Andreas Nagy Comitatus Tolnensis Vice Judlium manu propria

*Paulus Nagy eiusdem Comitatus Jurassor manu propria*⁹⁵

⁹⁰ Abaliget

⁹¹ Igalról, kinek fia katonának állt

⁹² akinek a fivére, mint ahogy az írva van, Joannes Hencz

⁹³ eljöttek, összejöttek

⁹⁴ Amelyről kiadtuk jelen testimoniális (tanúsító) levelünket a mondott évben és helyen.

⁹⁵ Nagy András Tolna vármegye szolgabírája, saját kezűleg.

Nagy Pál ugyanazon megye esküdtje, s. k.

IRODALOMJEGYZÉK

- ANDRÁSFALVY 2011a ANDRÁSFALVY Bertalan, *Nyugat-baranyai német telepések történeti-néprajzi kérdései a levéltári források tükrében*. In: Együtt élő népek – eltérő értékrendek. Andrásfalvy Bertalan válogatott társadalomnéprajzi tanulmányai. Szerk. Máté Gábor. Bp.–Pécs 2011, 263–282.
- ANDRÁSFALVY 2011b ANDRÁSFALVY Bertalan, *Délkelet-Dunántúl népeinek sorsa a Rákóczi-szabadságharc idején*. In: Együtt élő népek – eltérő értékrendek. Andrásfalvy Bertalan válogatott társadalomnéprajzi tanulmányai. Szerk. Máté Gábor. Bp.–Pécs 2011, 283–296.
- ANDRÁSFALVY 2011c ANDRÁSFALVY Bertalan, *A Délkelet-Dunántúl török időket átvészelt magyarsága sorsáról (XVII–XVIII. század)*. In: Együtt élő népek – eltérő értékrendek. Andrásfalvy Bertalan válogatott társadalomnéprajzi tanulmányai. Szerk. Máté Gábor. Bp.–Pécs 2011, 297–302.
- CSAPODI 1991 CSAPODI Csaba, *A falu élete*. In: Magyar művelődéstörténet 4. Barokk és felvilágosodás. Szerk. Domanovszky György. Szekszárd, 1991, 349–368.
- DÁVID 1982 DÁVID Géza, *A simontornyai szandzsák a 16. században*. Bp. 1982.
- GELENCSÉR 1992 GELENCSÉR Gyula, *Döbrököz újjászületése a Rákóczi-szabadságharc után*. Tolna Megyei Népújság (III. évf. 163. sz.) 1992. július 11. 6.
- HEGEDÜS 1979 HEGEDÜS László, *Tolna megye nyugati felének települései 1580 és 1704 között*. Tanulmányok Tolna megye történetéből 9 (1979) 9–104.
- HEGYI 1995 HEGYI Klára, *Török berendezkedés Magyarországon*. História Könyvtár 7. Budapest 1995.
- HEGYI 2001 HEGYI Klára, *Magyar és balkáni katonaparasztok a budai vi-lájet déli szandzsákjaiban*. Századok 135 (2001) 1255–1311.
- HEGYI 2002 HEGYI Klára, *Balkáni katonák és katonaparasztok a budai vi-lájetben*, In: A hódoltság régészeti kutatása. (Opuscula Hungarica 3. Szerk. Gerelyes Ibolya – Kovács Gyöngyi. Budapest 2002, 21–35.
- K. NÉMETH 2002 K. NÉMETH András, *Kammerer Ernő életéről, munkásságáról és hagyatéka régészeti vonatkozásairól*. Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 24 (2002) 275–303.
- K. NÉMETH 2015 K. NÉMETH András, *Tamási és határa a 17. században*. In: Tanulmányok Tamási történetéből. Szerk. Torma István. Tamási 2015, 213–236.
- KAMMERER 1909 KAMMERER Ernő, *A döbröközi eset*. 1699. Szekszárd 1909.
- KOCSIS 1979 KOCSIS Gyula, *A Tápió mente falvainak népe, gazdálkodása, települése a XVI–XVII. században*. Ethnographia 90 (1979) 1. sz. 15–40.
- MERÉNYI 1905 MERÉNYI Lajos, *A dombóvári uradalom a XVIII. század elején*. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 12 (1905) 2. sz. 320–338.

- MOLNÁR 2006 MOLNÁR Antal, *A bátai apátság és népei a török korban*. Bp. 2006. (METEM Könyvek 56.)
- SZILÁGYI 1983 SZILÁGYI Mihály, *Az újratelepülő Tolna megye (1710–1720). Tanulmányok Tolna megye történetéből 10 (1983) 33–168.*
- POLÓNYI 1966 POLÓNYI Nóra, Tóth Andrásné: *Egy tolnai táj a XVIII. században (Kísérlet kéziratoss térképeink forrásértékének vizsgálatára)*. In: *Értekezések 1964–1965*. Szerk. Babics András. Bp. 1966, 223–285.
- SZAKÁLY 1975 SZAKÁLY Ferenc, *Források Tolna megye XVI–XVII. századi történetéhez*. Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 4–5 (1973–74) [1975] 259–295.
- SZAKÁLY 1993 SZAKÁLY Ferenc, *Szerb bevándorlás a török kori Magyarországra*. In: *Szomszédaink között Kelet-Európában. Emlékkönyv Niederhauser Emil 70. születésnapjára*. Szerk. Glatz Ferenc. Bp. 1993, 75–88.
- VARGA J. 1969 VARGA J. János, *Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban 1556–1767*. Bp. 1969.

Quellen über die ungarische Ansiedlung von Döbrököz

Döbrököz geriet nach dem als „Fall in Döbrököz“ benannten militärischen Exekution in den Zug der historischen Verarbeitungen aus den 17-18. Jahrhunderten. Die im Mittelpunkt des berühmten historischen Ereignisses stehenden Raizen verließen die Ortschaft während des Rákóczi-Freiheitskampfes, statt denen siedelten sich hier Ungarn an. Die Ansiedlung der ungarischen Bevölkerung hat zahlreiche, auf regionalem Ebene verallgemeinbare historische und volkskundliche Lehren. Die Studie veröffentlicht die folgenden, auf die Umstände der Neuansiedlung beziehenden und im Archiv der Familie Esterházy auffindbaren Quellen: der auf die erste Ansiedlung von Döbrököz und auf den das Massensterben der Ansiedler ergebenden „Drüsen Tod“ beziehende Inspektorbrief, dann die Namenliste der in der zweiten Ansiedlergruppe angekommenen Untertanen (mit ihrer Herkunftsort zusammen), das Zeugenverhör über die Herkunft der Leute in Döbrököz, sowie der mit dem ersten Bevölkerer von Döbrököz abgeschlossene erste Ansiedlungsbrief. Eine kurze Studie begleitet die Quellen, welche einen auf die folgenden wichtigen Konsequenzen aufmerksam macht.

Die ansiedlenden Bewohner waren von den, mit der Genehmigung der Grundherren arbeitenden, sog. Ansiedlungskommissaren angeleitet. Die Ungebundenheit war bei der Neusiedlung der neben dem Fluß Kapos liegenden Siedlungen sehr wichtig. Aus den Dokumenten über die Ansiedlung von Döbrököz können wir den Ablauf der Fronarbeiter-anwerbung kennenlernen und die an den Ansiedlungskommissar erteilten Begünstigungen.

Die Dokumente berichten über die Herkunft der ungarischen Bewohner, von denen es sich herausstellt, daß die in den Gemeinden um das Mecsek-Gebirge herum wohnenden Menschen an der Kolonisation einen großen Teil vertraten. Der größte Teil der ungarischen Ansiedler von Döbrököz kamen aus dieser Gegend, so zählen sie auch zu der Gruppe mit dem Namen „Aussiedler des Mecsek-Gebirges“ (genauso, wie die Bewohner aus den Gemeinden Alsómocsolád, Györe, Attala und Mágocs)